

ДЗЁННІКІ ІВАНА СПРОГІСА ЯК КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ ШТОДЗЁННАСЦІ

АНДРЭЙ ЦІХАМІРАЎ

Анотацыя: Артыкул прысвечаны дзённікам вядомага віленскага архіварыюса Івана Спрогіса (1833–1918). Гэтая крыніца з’яўляецца важным сведчаннем жыцця Вільні другой паловы XIX – пачатку XX стст. У дзённіках апісваюцца важныя падзеі, адносіны паміж рознымі этнічнымі і рэлігійнымі супольнасцямі, у тым ліку ёсць звесткі пра беларускую газету “Наша Ніва” і дыскусіі вакол літоўскай азбукі.

Ключавыя словы: дзённікі, штодзённасць, Вільня.

DIARIES BY IVAN (JĀNIS) SPROGĪS AS A SOURCE OF THE HISTORY OF EVERYDAY LIFE

Abstract: The article is dedicated to the diaries of Ivan (Jānis) Sprogis (1833–1918), a famous Vilnius archivist. This source is an important sign of Vilnius life of the second half of the 19th – early 20th centuries. The diaries describe the important events, the relations between the different ethnic and religious communities, including information about Belarusian newspaper «Naša Niva» and discussions about the Lithuanian alphabet.

Keywords: Diaries, Everyday Life, Vilnius.

Гісторыя ідэі ў XIX ст. цікавіць не адно пакаленне даследчыкаў. Галоўным чынам крыніцамі для такога вывучэння з'яўляюцца апублікаваныя працы інтэлектуалаў, часам таксама дакументы асабістага паходжання (карэспандэнцыя, дзённікі, нататкі). Аднак апрача набліжэння светапогляду ці ўдакладнення аўтарскіх думак крыніцы асабістага паходжання могуць быць каштоўным сведчаннем пра “звычайнае”, штодзённае жыццё, пра рэаліі эпохі.

Інтэлектуальнае жыццё беларускіх і літоўскіх зямель у перыяд Расійскай імперыі з'яўляецца надзвычай важным складнікам для вывучэння навачасных працэсаў у гэтым рэгіёне, перадусім па маштабах свайго ўплыву на працэсы фарміравання сучасных нацый. Наяўнасць некалькіх “праектаў” фарміравання нацыі ва ўсходнееўрапейскім абшары ўскладняе вобраз XIX стагоддзя, але таксама дазваляе казаць пра магчымыя альтэрнатыўныя шляхі. Апрача “захаплення” “нацыянальным” сярод інтэлектуалаў трэба вылучыць такі элемент як цікавасць да штодзённага жыцця: падзей, якія датычылі ўсіх жыхароў населенага пункта, спраў, звязаныя з тэхнічным прагрэсам, адносінаў паміж людзьмі, рытма дня, штодзённых заняткаў ці сустрэч.

Іван (Яніс) Спрогіс (1833–1918) быў даволі важнай фігурай у жыцці Вільні і беларуска-літоўскага краю ў другой палове XIX – пачатку XX стст. З 1879 да 1915 года ён быў галоўным архіварыюсам Віленскага цэнтральнага архіва старажытных актавых кніг – галоўнага архівасховішча рэгіёна – і аўтарам шэрагу навуковых прац, у тым ліку слоўнікаў і зборнікаў фальклорнай спадчыны (Ilgiewicz, 2005: 288–298). І. Спрогіс не меў адпаведнай спецыяльнай адукацыі для працы ў архіве, аднак дзякуючы штодзённай працы і вялікаму досведу атрымаў значны аўтарытэт сярод праваслаўнай грамады горада. Ягоная этнічная і дзяржаўная свядомасць можа быць цікавым прыкладам шматузроўневай тоеснасці: па паходжанні ён быў латышом, які захаваў веданне латышскай мовы (публікаваўся на ёй, захоўваў сувязі з прадстаўнікамі латышскай інтэлігенцыі), але з прыняццем праваслаўя ў раннім дзяцінстве (разам з усёй сям'ёй) і атрыманай адукацыяй у Рыжскай праваслаўнай духоўнай семінарыі расійскі “кампанент” светаадчування стаўся ўсё больш важным і дамінуючым¹. Прыналежнасць да чыноўніцкай карпарацыі і праваслаўнае веравызнанне Спрогіса ўключалі яго ў расійскую грамаду Вільні і набліжалі ягоныя погляды да “заходнерускай” школы. Адначасова захаванне ўласных этнічных каранёў не дазваляла яму канчаткова адмовіцца ад латыш-

¹ Для латышскай інтэлігенцыі XIX ст. таксама былі характэрныя прарасійскія настроі, якія пэўным чынам можна параўнаць з феноменамі “заходнерусізму” ці “маларасійства” (Lazda, 1985: 129–135).

скай свядомасці, якая была значнай часткай ягонага жыцця, у тым ліку прафесійнай дзейнасці.

На працягу амаль 50 год жыцця ў Вільні І. Спрогіс веў даволі падрабязны дзённік (ён называў яго “хатнім летапісам”), большая частка якога зараз захоўваецца ў Дзяржаўным гістарычным архіве Латвіі ў Рызе. Гэтая крыніца не толькі дазваляе прасачыць штодзённасць праваслаўнай (а таксама іншых супольнасцей) грамады горада з канца 60-х гадоў XIX ст. і амаль да канца 1914 года, але паказвае важныя для гарадской прасторы падзеі, адносіны паміж жыхарамі, біяграфічныя моманты не толькі сям’і самога аўтара, але таксама шэрагу знакавых постацей інтэлектуальнага жыцця.

Сярод значных для сучаснага даследчыка момантаў варта звярнуць увагу на міжэтнічныя і рэлігійныя стасункі ў горадзе. Аўтар выразна быў настроены ў антыпольскім духу і розным чынам падкрэсліваў свае негатыўныя адносіны да каталіцкай прысутнасці ці польскіх надпісаў (як у выпадку з сельскагаспадарчай выставай у 1902 годзе). Аднак гэта не перашкаджала яму наймаць каталічак у якасці хатняй прыслугі, прымаць дырэктара львоўскага архіва Аляксандра Чалоўскага ці ў 1913 годзе купіць “Самавучыцель польскай мовы” (верагодна, гэта было звязана з узмацненнем польскай грамады пасля 1905 года). Адносіны І. Спрогіса да яўрэяў былі значна больш лаяльнымі: яны бачыліся аўтару як патэнцыйныя саюзнікі расійскай улады: гэта ён намагаўся падкрэсліць у апісаннях размоў нават з выпадкова спатканымі асобамі. Вельмі цікавым момантам было і тое, што галоўны архіварыюс хадзіў спецыяльна ў сінагогу каб паслухаць вядомага яўрэйскага тэнара – захапленне музыкай здымала нават гэтыя рэлігійныя і этнічныя бар’еры.

Беларускі нацыянальны рух, таксама як і польскі, не выклікаў значнага спачування ў вачах І. Спрогіса, аднак запісы датычныя гэтага сустракаюцца на старонках дзённіка. Гісторык сачыў за літаратурай на гэтую тэму, напрыклад, у 1891 годзе сустракаецца поўны запіс беларускай народнай песні “Дуды” (паводле версіі Еўдакіма Раманава), у красавіку 1909 года ён рабіў даволі падрабязныя нататкі з працы Яўхіма Карскага “Беларусы”, а 4 сакавіка 1912 года працітаваў запіс з газеты “Виленское слово” пра “Нашу Ніву” (пра дыскусію вакол кірылічнага і лацінскага алфавіта): *“В № 1504 “Виленского слова” от 3-го марта, в титуле “Штрихи” – заметка: “известное сепаратистское издание “Наша Нива”, издаваемое на польские деньги с целью вбить клин между белоруссами и великоруссами, по примеру “украинцев” задумалось недавно, какой ей шрифт избрать – русский или латинский”. Слово рекомендует латинский, ближе будет к ее цели – отколоть Белоруссию от Великой Руси...”* (Sproģis, 1912: 2320 f., 1 apr., 10 lieta, 13op. lp.).

I. Спрогіс займаўся таксама праблематыкай літоўскай пісьменнасці, прапаноўваў адмовіцца ад кірылічнага алфавіта для літоўскай мовы і вярнуцца да лацінцы (запісы ад 1900–1901 гг.).

Таксама даволі часта згадваецца ў дзённікавых запісах чыгунка – даволі новы на той час від транспарту. Бачна, што чыгуначны вакзал стаўся інтэгральнай часткай горада. Для архіварыюса вакзал перадусім месца сустрэчы і развітання з новымі жыхарамі і гасцямі горада: асаблівай навуковай падзеяй быў IX Археалагічны з’езд 1893 г., які сабраў шэраг знакамітых навукоўцаў, прыезды новых генерал-губернатораў і іх жонак, аднадзённы візіт айца Іаана Кранштадцкага ў 1893 г. ці звычайныя паездкі на лецішча ў падвіленскія мясціны.

Сярод гарадскіх падзей асабліва вылучаюцца апісанні адкрыцця помніка Міхаілу Мураўёву ў 1897 годзе (запіс суправаджаецца вельмі антыпольскай рыторыкай), бунт у Літоўскай праваслаўнай духоўнай семінары ў кастрычніку 1899 г. (які скончыўся звальненнем з пасады інспектара семінарыі Восіпа Шчарбіцкага), выбух у Аляксандраўскай капліцы ў сакавіку 1904 г. (Спрогіс гэтую падзею ахарактарызаваў як “пачатак новага польскага бунту” (Sproģis, 1904: 2320 f., 1 apr., 6 lieta, 111 lp.)). Асабліва цікавае ў гісторыка апісанне падзей рэвалюцыі 1905 года ў Вільні і паступовай радыкалізацыі настрояў сярод гімназістаў, маладых месцічаў і спробы падаўлення вулічных выступленняў.

Дзённікі таксама вартыя ўвагі для паказа ўзмацнення праваслаўнай канфесіі ў Вільні на пачатку XX ст. Пасля 1906 года I. Спрогіс актыўна ўдзельнічаў у розных праваслаўных і расійскіх таварыствах горада, актыўна падтрымліваў пабудову новых праваслаўных цэркваў у тагачасных гарадскіх прадмесцях. Асаблівае значэнне для яго мела Знаменская царква на Звярынцы, якую ён пасля пабудовы наведваў практычна штодня. Важнымі падзеямі былі таксама пахаванні вядомых віленскіх прадстаўнікоў праваслаўнай супольнасці, у прыватнасці Сямёна Шалковіча (у 1886 г.), Канстанціна Снітко (у 1901 г.), Васіля фон Роткірха (у 1891 г.) ці жалобныя набажэнствы ў сувязі са смерцю Івана Навумовіча і Міхаіла Каяловіча ў 1891 годзе.

Дзённікі Івана Спрогіса вартыя дакладнага вывучэння перадусім як сведчанне цэлага пакалення. Гэтая крыніца паказвае не толькі нейкія фрагменты біяграфій праваслаўнай супольнасці Вільні, але паказвае штодзённае жыццё горада. Сярод запісаў можна таксама знайсці звесткі пра беларускую, літоўскую, польскую і габрэйскую супольнасці горада.

Бібліяграфія

1. Ilgiewicz, Henryk (2005). *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*. Toruń: Adam Marszałek.

2. Lazda, Paulis (1985). "The Phenomenon of Russophilism in the Development of Latvian Nationalism in the 19th century", in Alexander Loit (ed.) *National Movements in the Baltic Countries during the 19th Century. The 7th Conference on Baltic Studies in Scandinavia, Stockholm, June 10-13, 1983*. Uppsala.

3. Sproģis, Ivan (1869-1913). *Jānis Sproģis, Dienas grāmata, 1869-1913*. Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs (LVVA) (Дзяржаўны гістарычны архіў Латвіі), 2320 f., 1 apr., 1-10 lietas.